

Auteursrecht / Copyright

© Orde der Verdraagzamen. Alle rechten voorbehouden. De Vereniging "Orde der Verdraagzamen" verleent u hierbij toestemming teksten en documenten die door de Vereniging "Orde der Verdraagzamen" op het World Wide Web gepubliceerd zijn voor niet-commercieel gebruik te kopiëren, mits elke kopie die u van deze teksten en documenten maakt van het volgende copyright-kenmerk wordt voorzien: © Vereniging "Orde der Verdraagzamen". Niets in de door de Vereniging "Orde der Verdraagzamen" gepubliceerde teksten en documenten mag worden uitgelegd als verlening van enig recht aan u of anderen, met uitzondering van de hierbij gegeven toestemming tot kopiëren voor niet-commercieel gebruik.

DE ACHTERGRONDEN VAN DE FAUST

Discussiebijeenkomst 12 oktober 1978

De Faust is een volksverhaal. Oorspronkelijk waarschijnlijk gespeeld bij kerkmessen (later kermessen), daarna een poppenspel geworden dat in zijn eerste vorm bekend wordt in 1340 - 1350. Het is dit verhaal dat vele malen is bewerkt en waarover uit de aard der zaak ontzettend veel te praten zou zijn. Wij zullen ons vanavond gemakshalve beperken tot de Faust van Goethe. We zullen zoveel mogelijk vermijden te citeren, u kunt het zelf lezen als u dat wilt, en voornamelijk ingaan op datgene wat erin verborgen ligt. In tegenstelling tot de oorspronkelijke theaterstukjes waarin vooral het kwaad van het contact met de duivel op de voorgrond staat en de demonie eraf straalt, hebben wij bij Goethe te maken met de ontwikkeling van een mens. Dat is veel interessanter vooral omdat Goethe zelfs twee delen van de Faust heeft geschreven.

Het eerste deel gaat uit van het volksverhaal. Het tweede deel is het z.g. klassieke deel waarin vooral in de klassieke Walpurgisnacht allerlei alchemistische attributen komen opdagen. Zelfs op de weg daarheen ontmoet Faust homunculi die in hun flessen verder zweven. Een homunculus kan buiten een fles namelijk niet leven volgens de legende. Hij ontmoet de dwaallichten en zelfs krachten die eerder thuishoren in een alchemistische visie op het leven dan in een zuiver magische.

Het begin toont ons Faustus als een ontevreden geleerde. Een geleerde in de termen van zijn dagen wel te verstaan, hoofdzakelijk filosoof. In zijn behoefte om meer te weten roept hij verschillende geesten op. Er zijn bekende Griekse wijsgerechten bij maar ook andere denkers. Aan het einde van deze experimenten besluit hij een demon te bezweren.

Nu wordt heel vaak gezegd, dat de Jonker met de paardenvoet, zoals de heksen hem noemen, de Duivel zelf is. Maar dat is eigenlijk niet waar. Hij is kennelijk een kleinere demon. De manier waarop hij en zelfs zijn benadering wordt beschreven, laat ons iets zien van het denken van Goethe.

Wanneer na Pasen buiten de stadswallen wordt gewandeld, ontdekt Faust op een gegeven ogenblik een hond. Die hond trekt cirkels om hem heen; het magische aantal cirkels. In een ogenblik ziet Faust wat er aan de hand is, maar hij kan het zelf niet geloven. Dr. Faustus merkt op: "*Siehst du nicht den feurigen Schweif*" (zie je niet de vurige staart achter hem). Dan gaat alles weer verder, maar de bezwering is daardoor vastgelegd. Er zit een noodlot in. Door zijn wijze van denken, door zijn persoonlijkheid, zijn oproepingen is eigenlijk het contact met Mefistofeles tot stand gekomen. Als hij deze dan later bezweert, antwoorden van

hem wil hebben, dan is Mefistofeles helemaal zo vriendelijk niet. Hij wil niet beantwoorden aan de eisen van de dokter. Neen, hij wil met de dokter een totaal nieuwe ontwikkeling doormaken. Het resultaat is, dat Faust besluit om hem dan maar een tijdje in het pentagram te laten, bezworen en wel. En dat is de grootste stommitieit die hij kan begaan.

Hier krijgen we een stukje achtergrond van natuurlegenden welke in die tijd nog sterk gelden en ongetwijfeld ook indirect aanspelen op b.v. de geneeswijzen van Theophrastus Bombastus von Hohenheim (Paracelsus): de macht die het duister heeft over het ongedierte.

De demon roept muizen, spinnen, kakkerlakken, torren, tot zelfs mieren op, kortom alles wat hij maar kan krijgen. En terwijl hij een slaapliedje zingt waardoor Faust zijn waakzaamheid verliest, knagen de dieren een opening in het pentagram en de duivel is vrij. Nu zou u zeggen: daarmee begint het drama werkelijk. Neen, het drama begint in feite met sociale kritiek. Op het ogenblik dat Faustus weg is (hij heeft dan al contact en bijna een contract met Mefistofeles) komt er een jongeman binnen. Deze weet niet beter of dat is dokter Faustus, dus begint hij hele verhalen aan Mefisto te vertellen die hem dan de raad geeft om vooral veel te pochen, veel te liegen en dat de waarheid er niet op aan komt, omdat de mensen toch niet daarop letten. Misschien dat we daarin de visie kunnen zien van een mens die teleurgesteld is met zijn leven. Goethe heeft een hoge positie; hij is een hoge ambtenaar en alle intriges om hem heen brengen hem onwillekeurig tot deze uitspraak. Maar hij kan het zelf niet zeggen, daarom legt hij die Mefisto in de mond.

Mefistofeles vraagt dan eindelijk aan Faust wat hij wil hebben. Faust besluit: hij wil de jeugd hebben. Die vraag om jeugd is eigenlijk het vragen om tijd. De mens die oud is ziet voor zich nog zoveel mogelijkheden om kennis te verkrijgen, zoveel mogelijkheden tot nieuwe belevingen en ervaringen dat hij de dood zou willen terugdringen om zijn leven vollediger te maken.

Mefisto antwoordt met een lichte grijns; hij weet, als het lichaam jonger wordt, dan zijn er bepaalde klierwerkingen die eveneens een grote rol gaan spelen. En zonder te zeggen, dat Faust onmiddellijk een grote klier wordt, is hij toch wel op zijn reizen voortdurend bezig te zoeken naar het onbestemde. Mefisto weet waar het hem aan ontbreekt en laat hem het portret zien van een schone vrouw. Dit wordt dan later de liefdesrelatie die we o.a. terugvinden in de opera Faust van Gounod en in La Damnation de Faust van Berlioz.

Zo is er wel een doel, maar dat bevredigt niet. Het is niet mogelijk gelijktijdig een magisch levend mens te zijn en toch werkelijk en volledig lief te hebben. Je kunt juwelen uit de lucht plukken, maar dan ben je nog niet rijk. Deze tegenstelling wordt bijzonder scherp, geëtaleerd. Faust moet ervaren dat hetgeen de magie brengt eigenlijk illusie is. De magiër kan wel iets voor een ander waarmaken - hij doet dat ook enkele keren - maar hij is niet in staat om voor zichzelf iets tot stand te brengen. Dit brengt hem dan tot het tijdelijk afzweren van zijn demonische gezelschap. Hij gaat bij een kluizenaar rusten. Als hij daar een hele tijd heeft vertoefd, dan roept toch de wereld weer, want je kunt jezelf niet ontkennen.

Nu begint het wonderlijke. In het tweede deel van het verhaal trekt Faust rond en zoekt hij erkenning. Hij wordt een soort Gagliostro: een wonderdokter die inderdaad magische fenomenen vertoont. Dat wat eens de demon voor hem heeft gedaan, doet hij nu voor anderen. Wanneer hij aan het hof van de keizer is, zegt

hij: ik zal u laten zien wie gij wilt. En als ze dan kiezen voor de schone Helena van Troje, dan verschijnt zij ook inderdaad en iedereen is verbaasd.

De mens, die lang werkt met bepaalde krachten, wordt er onwillekeurig het slachtoffer van. Of moet ik het anders formuleren: oorzaak en gevolg beheersen het leven. Eén stap, één gedachte kan het begin zijn van een ontwikkeling, zoals die bij Faust heeft plaatsgehad waardoor hij de hele wereld doortrekt, waarin hij alle teleurstellingen doorproeft, waarmee hij steeds denkt te bereiken en ten slotte datgene wordt wat hij heeft opgeroepen.

Maar dat wat je hebt is niet alleen maar slecht. De duivel is het kwade, zeker. Maar hij is niet het kwade in ons zonder meer. Hij is wel degelijk de mogelijkheid in ons.

Op een bepaald ogenblik (wij zien dat in de klassieke Walpurgisnacht voor het eerst optreden en daarna steeds sterker worden) wordt Faust zich bewust van zijn macht over zichzelf; hij verandert zichzelf. Maar alleen jezelf veranderen en toch iets blijven wat magisch tot stand is gekomen, is onaanvaardbaar. Hij keert terug tot zijn oorspronkelijke status en sterft.

Dit is al wat men zo in het werk kan vinden. Nu heeft Goethe in dat geheel zeer veel van zijn eigen kennis neergelegd. De magische rituelen die daarin worden beschreven zijn in overeenstemming met de magische gebruiken van zijn tijd. Hij citeert bepaalde gegevens die we ook in een wat vroegere periode in Frankrijk aantreffen. Wanneer hij de heks ten tonele voert, dan heeft ze een aap (een meerkat, een halfaap) bij zich. Zij brouwt haar brouwsels als in de beste overleveringen. Shakespeare had het hem niet kunnen verbeteren.

Dan komt op een gegeven ogenblik dat Hexeneinmaleins. Als u dat wilt bestuderen, dan moet u dat doen in de Duitse taal, omdat in de vertaling iets verloren gaat. De heks komt tot de conclusie: één is niets, maar twee is drie. Als je dat toepast op menselijke relaties: één God is niets. Een geopenbaarde God in al zijn aspecten echter is twee (tegenstelling) maar gelijk drie: Vader, Zoon en Geest. Zo brengt Goethe eigenlijk een heel groot deel van de magische esoterie van zijn tijd onder in een betrekkelijk klein vers. Het heeft in zijn geheel, ik meen, 30 korte regels van gemiddeld 3 à 4 woorden. Hij maakt duidelijk wat hij gelooft. Als u de Faust leest, moet u hem ook lezen als een soort geloofsbelijdenis. Maar u moet wel begrijpen, dat de schrijver al schrijvend, denkend, zichzelf verandert. En daardoor verandert eigenlijk ook Faust.

Faust is in het volkstheater gewoon een figuur die zich aan de duivel verkoopt. De rest komt van buitenaf op hem toe. Hij kan er zich niet aan onttrekken. De Faust van Goethe is een mens, die ook begint met zich aan de duivel te verkopen; die zich overgeeft aan datgene wat hij denkt nodig te hebben om zijn kennis en zijn mogelijkheden te perfectioneren, maar die al levend leert, die voortdurend innerlijk verandert en daardoor ook zijn gehele denken ziet veranderen. Dat alles klinkt mee in de strofen, in al de spelingen van begrippen en woorden die voornamelijk tussen Mefisto en Faust zelf heen en weer vliegen.

Wat is het magische geheim waar hij voortdurend in het eerste gedeelte mee bezig is? Het is eigenlijk zo eenvoudig als tweemaal twee is vier en misschien dat hij daarom wel een "Hexeneinmaleins" heeft geschreven.

Als we naar de kosmos kijken, dan blijkt alles te bestaan uit evenwichten. Een absolute eenheid kan er voor ons niet bestaan, maar in het spel met de evenwichten krijgen wij macht, kunnen wij de verandering veroorzaken en

regelen. Door het samenvoegen van de bestanddelen zijn wij in staat vorm te geven aan de wereld. Maar door dat te beseffen zijn wij ook in staat om ons eigen evenwicht en daarmee onze mogelijkheden te veranderen. En als we dan verder gaan van beleving naar beleving, desnoods naar de Blocksberg, dan worden wij alleen maar geconfronteerd met al datgene wat in ons leeft. Het is alsof ergens Goethe zegt: mens, begrijp het nu goed. Als je bezig bent met deze dingen, spreek je niet over iets wat buiten je ligt, maar wat in je ligt.

De hele Blocksberg-scène op zichzelf is traditioneel. Ze zou zo genomen kunnen zijn uit de een of andere protocolonderveraging tijdens een examen. Maar Faust blijft buitenstaander. Hij is a.h.w. de waarnemer.

Iets dergelijks vinden wij bij Dante, waar een gids iemand meeneemt naar de Onderwereld, door het Vagevuur omhoog leidt tot aan de Hemelvelden om hem dan weer op aarde te deponeren. Ook dat is niet alleen maar een reis in een fabeltjesland. Het is een reis in jezelf, in je gedachten, je reacties. En beter dan Dante, die in zijn werk onwillekeurig al zijn voor- en afkeur tot uiting brengt, weet Goethe zich te bepalen tot het onderwerp zelf: mijn visie op de wereld verandert, dus ik verander. De kracht, die ik erken in mij, verandert, mijn mogelijkheden en mijn optreden in de wereld veranderen. Er is een evenwicht. Er is een voortdurende wederkerigheid, een wisselwerking. Maar als ik zover ben gekomen dat ik ervaringen heb opgedaan, dat ik mijzelf heb gezien in de volte van de steden, in de volheid van het genot, in de eenzaamheid van een hermitage, dan komt het ogenblik dat ik zeg: dit bevredigt mij niet. Dan is de enige methode mijzelf te veranderen.

Haast onwillekeurig kruipt het begrip transmutatie - zij het niet helemaal genoemd - de strofen in. Het is alsof Faust dan opeens alles anders ziet. Als hij waarneemt, dan zijn het ongetwijfeld de wangedrochten van het menselijke magische streven. Maar hij beschouwt het anders. Hij gaat nog mee naar een bijeenkomst op de een of andere Olympus waar goden heersen.

En in de ontmoeting met die goden, zo goed als in zijn ontmoeting met de Grote Bok, is hij weer buitenstaander. Hij kan zich niet overgeven aan het geheel. Hij doorstaat, maar hij doorleeft niet. In elke strofe waarin hij zelf een rol speelt, keert iets terug van dit kritisch zijn: is dit een werkelijkheid? Wat ben ik? Deze vraag blijft doorklinken, zo sterk dat op een gegeven ogenblik Faustus niet meer de geleerde is, maar de bewuste.

Dat mocht natuurlijk in die tijd niet zo gezegd worden. Het is duidelijk dat in een periode dat het christelijk geloof alle denken beheerst, alles moet worden bemanteld. En toch, als we Mefistofeles horen beschrijven als "*Der Junker mit dem Pferdefusz*", dan is hier Junker niet alleen maar jonge man, het is wel degelijk ook Junker in de zin waarin wij het later in Duitsland gebruikt zien worden; namelijk een vertegenwoordiger van de macht van een oud geslacht.

Het is alsof Mefisto eigenlijk de wedergeboorte is in een nieuwe vorm van de saters die eens onder leiding van de Grote Pan in de klassieke wouden gestoeid zouden hebben. Het is natuurkracht, natuurgeest. Het is niet "duivel" in de zin van diepste demonie. Neen, het is natuur, natuurverbondenheid, een besef van alle waarden die buiten de illusiewereld van de mens om gaan.

In het hele gedrag van Mefisto zien we dat natuurelement steeds weer opdoemen. Hij is niet de 'ja-man' zonder meer, die alleen maar beantwoordt aan de eisen die hem worden gesteld. Neen, hij verrijkt alles. Hij geeft zijn sarcastische

commentaren. Het is alsof hij Faust steeds wil wijzen op de belachelijkheid en beperktheid van de menselijke wereld waarin hij zich beweegt. Zo bezien komen we dus al een heel eind verder.

De mens, die de menselijke wijsheid van het verleden niet meer kan verwerken, die geen weg meer weet met zichzelf, probeert het dan maar met de krachten van het onzienlijke. Maar het onzienlijke kan niet beantwoorden aan de illusie. Door de illusie vormt Faust eigenlijk de gestalte van Mefisto. Als je dat in de gaten hebt, dan blijkt dat een groot gedeelte van het verhaal eigenlijk de tweespraak is die de mens met zichzelf voert.

Het is een verhaal over bewustwording, over inwijding. En wie de oude traditionele inwijdingsverhalen kent en weet hoe ze vaak ook in christelijke vorm zijn neergeschreven, zal ongetwijfeld worden getroffen door het aantal fasen waardoor Faustus langzaam maar zeker tot zijn bereiking komt, tot zijn thuis-zijn. En dat thuis is dan zijn oude "ik", maar nu beseft voor wat het is en dat wordt aanvaard en beleefd voor wat het is. Het is geen verandering. Faustus keert tot zichzelf terug.

Dan hoort daar eigenlijk een verdoeming of een redding bij door goddelijke genade. Maar is dat eigenlijk geen komedie? Het is Faustus die in de gevangenis terecht komt, die aan hoven verkeert. Het is de mens die voortdurend wankelt tussen zijn werkelijke mogelijkheden, zijn werkelijke kracht en zijn lotsverbondenheid en lotsgebondenheid waaraan hij zich niet meer weet te onttrekken, waardoor hij de wereld en eigenlijk wat hij zelf is niet meer kan aanschouwen.

Ik weet het wel, u had waarschijnlijk heel veel citaten verwacht. Maar hoe kun je met een paar citaten een verhaal weergeven dat frase na frase uitgewerkt, verklaard punt na punt een aantal lezingen zou vergen van 10 tot 20 uur. Ik heb maar één klein uur. Dan is het wel geen klein uur U, maar klein uur Faust. Je moet echter wel zien hoe je de essentie kunt overbrengen. Laten we Faust een ogenblik loslaten en ons bezighouden met de achtergrond.

Bent u tevreden met uzelf? Hoe meer u beseft, des te minder tevreden u bent met uzelf. De onvrede ontstaat door de erkenning van uw onvermogen. Anderen behoeven dat niet te zien. Voor anderen kunt u geëerd, groot en sterk zijn, maar zelf beseft u dat u niets bent. Op dat ogenblik moet u verder gaan of uzelf prijsgeven, opgeven, a.h.w. laten verdampen in het niets. Het geheim nu is de erkenning van de andere wereld. En dan niet op een spiritistische, christelijke of andere manier. Neen, gewoon de erkenning dat er een andere wereld is. Er is méér. En onwillekeurig zult u proberen dat méér te bereiken.

Op het ogenblik echter dat u te maken krijgt met de geest, bent u dan bereid die geest te erkennen voor wat ze is? Zij moet beantwoorden aan wat u van haar verwacht. Als die geest spreekt of schrijft, dan hoort of leest u daaruit wat u zelf wilt horen. Zo wordt die geest eigenlijk uw leidsman door een groot aantal belevingen die u zelf bepaalt. De geest is geen dictator, geen Meester die u zonder meer geleidt. De geest is een soort spiegel waarmee u te maken heeft. Die geest kan haar waarheid alleen maar spreken tot u, indien u die waarheid kunt verstaan. Dat is de grote moeilijkheid. Het is duidelijk dat, als we eenmaal beginnen die andere wereld te accepteren, het contact daarmee een grote rol gaat spelen.

Faust wil ook wel een paar wonderen doen. En als die wonderen dan een vreemde gedaante krijgen, dan maak je je daar niet te druk over. Alleen de gevolgen die je niet hebt verwacht, kun je niet verwerken.

Misschien herinnert u zich de opera. Daarin komt de beroemde duelscène voor waarin de broer van het meisje een duel uitlokt met Faust en deze een ogenblik aarzelt. Dan staat de demon achter hem en zegt: "Val aan, ik pareer" Kijk, de demon is de verdediging. De innerlijke kracht is de verdediging die je hebt. De innerlijke wereld wordt tot een zekerheid die onaantastbaar is. Maar als je uit die onaantastbaarheid wilt opereren als mens in een menselijke wereld, dan kun je niet anders dan ongelukken maken. Je bent dan misschien wel onaantastbaar geworden, maar elk slachtoffer dat je maakt is toch weer een belasting voor je bewustzijn. Magie is alleen hanteerbaar, indien ze geen slachtoffers maakt. En dat kan alleen, indien ze defensief en niet agressief is.

Geven, ach, dat gebeurt zowel bij Goethe als ook in de opera. Je kunt natuurlijk vele gaven uit de geest verwerven en doorgeven. Maar weet je ook wat die gaven betekenen? Het is erg belangrijk dat je niet alleen geeft wat je ontvangt, maar bewust wetend wat je ontvangt, geeft wat voor de ander van toepassing is. En als je dat zo bekijkt, dan is het eigenlijk helemaal een kwestie geworden van bewustzijn.

Praktisch de gehele Faust is een pleidooi voor bewustzijn; een omschrijving van de bewustwordingsgang van de mens. Maar als je je eenmaal bewust bent van die macht, hoe kun je haar dan gebruiken? Je kunt haar delen met anderen. Zeg niet tegen een ander: ik zal u gezond maken, maar geef de kracht waardoor hij zelf gezond kan worden. Zeg niet tegen de ander: ik zal uw zorgen wegnemen, maar geef hem de kracht en het besef waardoor hij zelf zijn problemen te lijf kan gaan. Dat is eigenlijk de lering die erin ligt. Maar als je verdergaat, zeg je: ik kan eigenlijk niet het hoogste licht aanschouwen zonder het diepste duister ondergaan te hebben. Ook dat zit erin. Faust, die zo graag tot het Goddelijke bewust zou willen opklimmen, vinden we ten slotte in het gezelschap van heksen, spoken en andere demonische figuren bij de aanbidding van de Grote Bok; bij de verering van de oude goden. Hij is er bij. Hij moet weten, hij moet beseffen wat er is: Het enige dat hij nog niet beseft op dat ogenblik is dat de Bok een illusie is en dat de goden een illusie zijn. Niet omdat ze niet bestaan. Ze bestaan door de mensen en voor de mensen. Ze zijn een rijk dat de mens zelf heeft gecreëerd, maar daarachter schuilt een geestelijke kracht. Het gaat om die kracht, niet om de verschijningsvorm. En aarzelend, heel aarzelend zal de mens op den duur beseffen dat de vormen waarin de macht optreedt niet belangrijk zijn, maar dat de kracht op zichzelf, de spontaniteit waarmee ze zich positief kan ontladen het belangrijkste voor hem is. Als je dat hebt gezien, dan wordt ook begrijpelijk waarom er een ogenblik komt dat Faust zegt: nu wil ik rust.

Er komt een ogenblik van bezinning. Dan moet je kunnen zeggen: al wat ik heb gedaan, laat ik achter mij. Het heeft mij gevormd, het zal mij zo dadelijk misschien weer opeisen, maar nu moet ik beseffen, ik moet rusten, ik moet harmonie vinden. Dan ben je zonder harmonie.

Wanneer dan de Jonker met de paardenvoet weer komt opduiken, wanneer de natuur met al haar krachten, de magie met al haar mogelijkheden weer op je aanstormen, dan heb je toch wel een wat andere visie daarop. Dan zijn de eisen die je stelt anders. Dan zijn de pogingen die je doet anders. Dan wordt het geheel

bijna een spel; een experimenteren met je mogelijkheden. Dat is een fase die elke mens in zijn bewustwording zal doormaken.

Maar als je eenmaal experimenteert met je mogelijkheden, dan moet je ook wel degelijk beseffen dat je dit alleen ten goede kunt doen, indien je kunt afrekenen met de illusie omtrent je eigen omstandigheden.

Het is alsof Faustus eigenlijk in zijn strijd tegen de illusie langzaam maar zeker het besef van die omvorming krijgt. Hij beseft dat zelfs de transmutatie zowel van innerlijke kracht als van stoffelijke kracht twee kanten heeft. Aan de ene kant de omvorming van het "ik" waardoor dit "ik" de essentie van waarheid zelf begint te worden. Aan de andere kant het krampachtige zoeken naar macht, het creëren van leven, van het levende goud, van de Steen der Wijzen. Hij kan er niet omheen, maar hij blijft spelen zoals alle mensen blijven spelen.

Goethe zegt eigenlijk: je kunt je niet aan jezelf onttrekken; en dan moet je wel leren jezelf juist te gebruiken. Dat is nu iets waar de meeste mensen moeite mee hebben. Een noodlotsgang, zo heb ik het in het begin al omschreven. Maar een noodlotsgang is meer dan alleen maar het zeggen van de juiste frasen op de juiste tijd, gedwongen door het onbekende totdat het doek valt en de wereld je een ogenblik beweent of applaudisseert om vervolgens over te gaan tot de orde van de dag.

Als je verschillende acteurs hetzelfde stuk ziet spelen en ze spreken allen dezelfde tekst, dan kan de een met een geweldige kracht en sterke uitstraling de mensen denkbeelden ingeven. Hij kan ze meeslepen totdat de werkelijkheid wordt vergeten en de kijkdoos langzamerhand de wereld is geworden. En een ander, die precies hetzelfde zegt, hetzelfde kostuum draagt, dezelfde gebaren maakt, blijkt alleen maar een bleke schim te zijn, alsof je in de kijkdoos van een kind kijkt en tot je verbazing ziet dat een paar van die één of tweedimensionale figuurtjes bewegen alsof ze leven. Dat is het verschil.

Het is alsof Goethe wil duidelijk maken dat onze betekenis niet ligt in datgene wat we zijn in ons leven, dat zal voor een deel vastliggen, maar in de manier waarop wij het zijn. Het is alsof hij wil duidelijk maken dat de krachten die in ons spelen ons niet kunnen veranderen, want de gestalte die we hebben kunnen wij niet zonder meer terzijde schuiven. Maar de betekenis ervan kan veranderen. De kracht die door ons werkt wordt groter en sterker. Wij sublimeren a.h.w. al datgene wat zich in ons afspeelt tot een levende kracht die nadruk geeft aan hetgeen wij zijn - ongetwijfeld - maar vooral de wereld schokt door datgene wat ze tot stand brengt. Communicatie noemt men dat tegenwoordig.

Goethe is in veel van zijn boeken bezig geweest met mystiek, met het innerlijk gebeuren van de mens, ook met de onvermijdelijkheid van emoties en daarnaast met de sublimatie van de beelden die in de mens leven. Of je nu Wilhelm Meister neemt of de Farbenlehre; het komt allemaal overeen. Maar voor de mens het meest kenbaar heeft hij dit in Faust neergelegd. Als we alles wat hij daarin zegt samenvatten, dan komen we tot de verbazingwekkende conclusie:

Goethe was kennelijk een ingewijde in de verschillende vormen van magie waaronder de natuurmagic. Hij moet toegang hebben gehad tot bepaalde esoterische denk- en leefsysteemen. Ik wil niet zeggen dat hij Rozenkruiser of Maçon of iets anders is geweest, dat mogen anderen doen. Maar hij had toegang tot die systemen waarbij het belangrijk is dat de mens zichzelf ontdekt en zichzelf vormt.

Als wij zien wat hij aan raad geeft zo tussen de regels door, dan luidt die onder meer: besef het licht dat jezelf bent en laat dat licht werken en uitstralen zonder het door je gedachten al teveel te beperken.

Hij zegt tot de mens: besef, dat machteloosheid schijn is en dat de leiding die je aanvaardt meestal de misleiding is die je jezelf oplegt.

Hij roept de mens toe: wees jezelf. Probeer je juiste vorm, je juiste vermogen, je juiste krachten te vinden.

Hij zegt niet: leef zonder einde, al lijkt het soms of zijn held daar op uit is. Hij zegt: als je je bewust bent geworden van wat je leven betekent, dan zul je blij zijn om het te kunnen beëindigen, want dan weet je dat in het einde van het ene het begin van het andere ligt.

Als u zo de Faust leest met deze achtergronden in gedachten, dan is het plotseling een vindplaats geworden voor alles wat u maar wilt op occult gebied. U kunt er mystieken in aantreffen, magie. U kunt er esoterieën in aantreffen. U kunt er zelfs praktische raadgevingen in vinden voor de wijze waarop u met natuurkrachten en bepaalde geestelijke mogelijkheden zelf iets tot stand kunt brengen. U vindt het beeld van de menselijke dromen, de menselijke angsten en begeerten afgezet tegen een werkelijkheid waarin liefde voor God, voor de mensheid, voor de mens eigenlijk de sleutel is waarmee het ware "ik" kan worden bevrijd.

Goethe zegt in feite: uiterlijkheden zijn onbelangrijk, want ze gaan voorbij. Tijd is een illusie die alleen wordt bepaald door ons beleven. Maar de werkelijkheid in ons is de verbondenheid die we vinden met de kosmos of met een deel daarvan. Het is die verbondenheid waaruit ons bewustzijn, onze kracht, onze mogelijkheid en onze finale gang naar het licht voortkomen.

Ik hoop, dat ik met deze inleiding erin ben geslaagd om op een eenvoudige wijze een handleiding te geven voor de bestudering van de Faust.

TWEEDE GEDEELTE

- ❖ *Hoe is het mogelijk dat door de magie van het geluid (het gesproken woord) de krachten die daarachter zitten zodanig kunnen inwerken dat alles daardoor zo duidelijk wordt?*

Dat is illusie. Ik heb u al gezegd in mijn verhandeling dat de mens eigenlijk hoort of leest wat hij wil horen en wat hij wil lezen. Dat is ook heel duidelijk. U zult begrijpen dat, als je een gedachtegang hebt en je kunt die omzetten in een uitstraling, je de mens ertoe kunt brengen om al datgene wat in dit verband in hem leeft geheel naar voren te brengen.

Dus niet meer kleine stukjes en incidenteel, maar volledig. Door de volledigheid schep je dan een begrip waardoor de mens in feite aan de hand van een onderwerp alleen met zichzelf wordt geconfronteerd. Dat is de magie waardoor alles zo duidelijk lijkt. De mens vindt dan in mijn woorden alleen dat wat hij reeds kent in zichzelf. En beseffend dat hij het in zich bezit - tot zijn grote verbazing misschien - zegt hij: ja, die man heeft gelijk, want ik denk er ook zo over. Zo gaat dat.

Tenzij er nog dringende vragen zijn, zou ik verder willen ingaan op:

DE MAGIE VAN HET GELUID

De magie van het geluid die nu is aangesneden, speelt ook een rol in het begin van de Faust. Als je kijkt naar de manier waarop de verzen in elkaar zitten, dan hebben ze een bijna dwingende suggestieve kracht. Dat komt omdat de klanken op de juiste manier precies in elkaar overvloeien.

De klank is, als je die goed leest maar dan moet je wel goed Duits spreken, in feite muziek geworden. Dit is het typerende van het werk van Goethe dat hij - of hij nu dichterlijk is of eigenlijk een dichterlijk proza schrijft - voortdurend die ritmen weet aan te houden. Het is dan ook geen wonder dat hij in de bezweringsformules diezelfde ritmiek hanteert om de bezwering duidelijk te maken. Zelfs het lied van de muis en de insecten heeft iets van die gedreven bedrijvigheid waardoor je aanvoelt hoe zij - ondanks zichzelf misschien - de ban moeten verbreken waaronder de duivel staat.

Geluid is een trilling. Geluid heeft magische betekenis. En elke keer weer, als je op de juiste manier klanken en woorden aaneenrijt, ontstaat er een soort draaggolf die niet alleen een beroep doet op je denken of misschien op je maat- en schoonheidsgevoel, maar die veel verder gaat; die diep verborgen waarden in je activeert en daarnaast onder omstandigheden ook invloeden buiten je kan activeren die tot de onzienlijke wereld behoren.

Neem b.v. de gang naar de Blocksberg en je hoort het lied van de heksen en de tovenaars, al die geesten die daar naartoe gaan "uber Stock und Stein"..., dan zit

daar iets hards in. Het is alsof die gang als een chaotische jacht overkomt en dat alleen door de wijze waarop de klanken zijn samengevoegd. Dat is ook de kunst van dichten op zichzelf.

Een dichter, die alleen maar iets zegt, al kan hij het nog zo mooi zeggen, betekent weinig. Maar als er een ritme in komt, dan krijg je dat bindende, dat boeiende waardoor je gevangen wordt. Als wij op onze manier werken met woorden en met woordkracht en klank, dan zoeken we een resonantie te vinden die een beetje verdergaat dan de uiterlijkheden van de mens.

Goethe is - dat zullen we moeten toegeven - een paragon juist in dit opzicht. Wat hij presteert in sommige verzen is in feite magie. Dat hoeft niet zoveel verbazing te wekken, want ik heb het u al gezegd: hij is bekend met alle magie. Hij leeft in een tijd dat de natuurmagie nog een rol speelt. Hij leeft in een tijd dat bij geneeskunde en allerlei andere zaken de namen van geesten even belangrijk zijn als de stoffen die worden toegediend.

Hij leeft in een omgeving waarin bijgeloof en domheid samenvloeien tot een aparte sfeer, die vooral de hogere kringen kentekent. Daarin beweegt zich de Geheimrat nog wel eens. Verbaas u dus niet erover dat hij wordt gedragen door een verborgen weten.

Nu weet ik wel, dat er mensen zijn die zeggen: dat is te begrijpen, hij was een ingewijde van de Maçonnerie. De Maçonnerie was echter toen nog niet zover. Anderen zeggen: hij was een ingewijde van de Rozenkruisers. De Rozenkruisers als beweging bestonden ook nog niet. Maar u kunt wel zeggen: hij behoorde tot de verspreide Loges die langzamerhand zouden worden tot Maçonnerie, Rozenkruisers en nog vele andere groepen. Het is in feite het zoeken naar het verborgene dat de mens meer gaat boeien naarmate hij beter begrijpt hoe groot de dwaasheid is van hen die geloven. Dit is misschien een uitspraak Goethe waardig.

Als je begint te begrijpen hoe de hele natuur bestaat uit evenwichten, die soms erg precies luisteren (kijk b.v. naar de ecologische evenwichten), dan zul je begrijpen dat het kennen van die evenwichten een enorme macht geeft. Het kennen van evenwichten in het verleden was de erkenning van een verstoring in b.v. een lichamenlijk evenwicht.

Nu kun je misschien volgens de methode van Galenus spreken over de verstoring van het evenwicht tussen de elementen, maar als je iets verdergaat, dan begrijp je dat er een evenwicht is met de natuur.

De mens is in zichzelf een soort microkosmos. Wanneer in die microkosmos een bepaalde materie wegvalt, valt de beheersing weg. Wanneer een zon op een gegeven ogenblik haar evenwicht in kernmaterie verliest, dan dooft ze uit of ze wordt nova. De mens sterft in kilte of hij wordt verteerd door koorts. Als je nu de stof, die voor het evenwicht nodig is toevoegt, dan ontstaat als vanzelf weer de normale toestand. Het klinkt misschien wat vreemd, maar in die dagen ging men van dat standpunt uit. Men ging zelfs nog verder dan men tegenwoordig doet. Want, zo zeide men, wij hebben niet alleen te maken met stoffelijke tekorten, we hebben ook te maken met spirituele tekorten.

Als we de recepten van Paracelsus bekijken, dan zien wij dat hij bepaalde patiënten kalk geeft, maar daarnaast b.v. Irigion aanroept in een zegel, dat hoort erbij. Irigion is eigenlijk een godsmanifestatie, een krachtmanifestatie. Paracelsus zegt: deze man heeft organisch een gebrek aan kalk, maar hij heeft geestelijk ook een gebrek; hij moet namelijk meer levenskracht krijgen. Het zegel dat hij

uitschrijft, kan dan al of niet werkzaam zijn (het werkt voornamelijk suggestief), maar het resultaat is toch dat het evenwicht wordt hersteld.

Als wij Faust ontmoeten, hebben we te maken met iemand die werkelijk gestoord is. Dat klinkt wat vreemd natuurlijk, want waarom werd hij dan toch nog als een hooggeleerde heer erkend. Dat is helemaal geen wonder, want heel veel gestoorden¹ zijn hooggeleerde heren, zelfs tot in deze tijd toe.

Faust is onevenwichtig. Zijn onevenwichtigheid moet hersteld worden. Wat is daarvoor nodig? De kracht waarin hij tekort schiet, op welke manier dan ook. Hij denkt, dat hij het kan vinden door uit de stoffige studeerkamer de vrije natuur in te gaan. De vrije natuur zal hem de zuurstof en de zonneschijn geven die hij lichamelijk nodig heeft. Maar geestelijk vindt hij zijn evenwicht niet; en daarom de zwarte hond. Daarom het symbool van het duister dat zijn cirkels reeds trekt. Alleen op die manier kan er weer een nieuw evenwicht worden gevonden, zelfs als het betekent dat de oorspronkelijke toestand nooit meer terugkeert.

Het is alsof men vooruit iets heeft gezien van de chemotherapie van deze tijd waar ook vaak wordt gezegd: als ik nu maar die ene ziekte heb overwonnen, dan is dat goed, ook al blijkt dat het lichaam daardoor eerder een ander evenwicht krijgt, ietwat anders gaat functioneren en daarmee andere mogelijkheden krijgt.

Als de zaak eenmaal een beetje op de spits gaat lopen en we zien dat Faust optreedt tegen de amanuensis en anderen en van zich doet horen, dan gebeurt dat op een speelse manier, zeker. Dat moest wel, anders zou het werk niet aanvaardbaar zijn. Maar de tekortkomingen, de onvrede, de disharmonie die Faustus drijft tot zijn bezweringen, tot zijn onderzoek, tot zijn vragen aan de wijzen en denkers der oudheid worden weerspiegeld in Mefisto.

Het is alsof Mefisto de waarheid is die Faustus voor zichzelf niet wil erkennen. En dan komt als vanzelf de magie op een ander niveau. In modernere termen zou je moeten zeggen: elke mens kent een mate van gespletenheid. Elke mens leeft innerlijk anders, droomt anders, wil anders zijn dan hij uiterlijk durft zijn en kan zijn. De mens kan niet beantwoorden aan de wereld en hij moet het toch. Daarom is het vaak met een zekere minachting of verwerping van de wereld dat hij probeert het aanzien in de wereld te behouden. Faustus, de gefrustreerde denker, de zoeker in een wereld die hem voortdurend met haar onbenulligheden lastig valt en die toch op die onbenulligheden moet antwoorden omdat hij anders de geleerde doktor Faustus niet zou zijn. Wat een lachspiegel eigenlijk.

Dan zien we Faustus als magiër. Maar alleen in het verborgene is hij magiër. In de stilte van zijn studeerkamer experimenteert hij voorzichtig, want de wereld mag niet weten dat hij experimenteert. De wereld kan die experimenten niet aanvaarden, want bovennatuurlijke krachten, andere bronnen van weten dan de natuurlijke zijn niet aanvaardbaar. Ze zouden de bestaande orde aantasten.

Faustus zet door. In zijn gespletenheid wekt hij zijn eigen counterpart op, zoals velen van ons een droomgestalte oproepen die precies op ons lijkt en toch niet aan ons gelijk is. Iemand, die alles kan doen, die alles heeft, die alles waarmaakt wat wij zelf nooit kunnen waarmaken, die overwint daar waar wij gefrustreerd onze nederlaag moeten erkennen.

¹ In de oorspronkelijke tekst stond hier “geleerden”. Dit is aangepast naar “gestoorden”. Red.

Er komt een ogenblik dat je het niet meer kunt harden. Dan word je een drop-out net als Faust. Hij is de drop-out van zijn tijd. Hij laat alles achter zich en gaat op avontuur uit. Hij wordt geleid door het andere deel van zijn persoonlijkheid; door die droom waarvan hij weet dat ze nooit volledig waar kan worden. En hij voelt zich weer jong. Natuurlijk, jonge mensen leven in dromen. En zijn magie, die eens alleen werd gebruikt om het weten te bevorderen, wordt opeens een gebruikswaarde. Ze is een manier van leven geworden: het magische leven, het zwevend door de wereld gaan, het je verplaatsen naar alle werelden die je maar kunt kennen.

Faustus zoekt. En overal waar hij is, is de ontgoocheling. De ontgoocheling komt zolang je niet één geheel bent, één met jezelf. Als je innerlijke waarden, je droom, je innerlijke krachten niet versmolten zijn met datgene wat je naar buiten toe bent en kunt beleven. Als je meester bent geworden over begeerten en angsten, die je normaal lichamelijk en mentaal zouden beheersen, dan is er een versmeltingsmogelijkheid. Maar hoe kan een mens, die vreest om te sterven waarlijk bewust ingaan tot de andere wereld, ook al kan hij uittreden? Hij zal blind moeten zijn voor bepaalde aspecten van zijn uittreding.

Hij zal bepaalde belevingen terzijde moeten zetten. Faustus doet dat misschien in het negatieve. Hij laat zich door de magie drijven naar alle werelden die maar denkbaar zijn.- de wereld van de magie, van de hekserij, van de demonie

Eigenlijk zoekt hij alleen zichzelf. Hij verwerpt ergens wat hij ziet. Hij vindt het hatelijk, lelijk, belachelijk, maar hij kan er zich niet van losmaken. Het probleem van de doorsnee mens, nietwaar? Wij hebben allemaal onze eigen magie.

Als u werkelijk diep in u denkt dat u kunt helpen of genezen, dan kunt u genezen en hoeft u er verder geen komedie bij te verkopen, dan lukt het toch wel. Als u denkt dat u anderen op afstand kunt bereiken, dan kunt u dat, want de telepathische mogelijkheid ligt in iedereen. Maar u moet erin geloven om die te kunnen gebruiken. U moet leren luisteren om de antwoorden te begrijpen die u geworden. Dat is magie. Magie is het wegvallen van grenzen. Magie is het vervangen van het woord 'onmogelijk' door het magische mogelijk. Dat is eigenlijk de hele Faustus met zijn problemen.

Faustus die zo graag bemind wil worden, maar die zichzelf niet durft geven en daarom aankomt met de schijngeschenken die de duivel wel even voor hem aandraagt. Hij zou zelf in de mens willen opgaan, maar hij durft het niet aan. Hij weet nog niet hoe hij dat zou moeten doen. De duivel legt de contacten voor hem, maar in overeenstemming met zijn begeerten en angsten, niet met zijn werkelijkheid. In zekere zin is het een inwijdingsgang.

Als u eens terugkijkt op uw eigen leven, hoe vaak bent u niet links gegaan terwijl u rechts wilde gaan? Hoe vaak heeft u een groot avontuur aanvaard, omdat u droomde dat het op een bepaalde manier zou aflopen? Hoe vaak heeft u niet illusies opgebouwd om een bestaande situatie aanvaardbaar te maken? Als u op al die vragen zegt: ja, dat heb ik wel eens gedaan, dan zit er in u iets van Doktor Faustus. Het enige verschil is, dat u nog niet gelooft in en beschikt over de formules voor het oproepen van een dergelijke demon. Indien u het zou doen, dan zou u het ongetwijfeld alleen met goede bedoelingen doen. Natuurlijk om een antwoord te krijgen, waar anders voor? Maar evenals Faustus zou u verblind zijn door het contact dat u krijgt. U zou niet beseffen dat u een deel van uzelf heeft gewekt en opgeroepen.

Een mens leeft niet alleen in de stof, hij leeft in alle werelden. Hij maakt deel uit van het hoogste Licht en het diepste Duister. Elke wereld die denkbaar is, is deel van de mens die kan denken. Al die werelden speel je tegen elkaar uit, maar je durft ze niet aanvaarden. Je bent bang voor jezelf, voor hetgeen er in je ligt. Je bent bang voor het duister omdat je licht wilt. En als het licht helder en fel wordt, alles onthullend, dan vlucht je daarvoor weg omdat je bang bent voor het felle licht. Is dat niet de waarheid? Maar dan zit je met dezelfde problematiek, dezelfde vragen, dezelfde moeilijkheden die Faustus moet overwinnen.

Let wel, Faustus die eerst wordt beheerst door zijn eigen waanbeelden, leert langzamerhand de waanbeelden van anderen projecteren. Faustus, die eerst niet eens zichzelf kan lezen, dringt licht glimlachend door in de gedachtenwereld van vorsten en hovelingen. Faustus, die een ogenblik droomt van rust en stilte, van opgaan in God, hervindt zichzelf als een zoeker naar waarheid die meer waarheid beseft, maar door die waarheid zichzelf in zijn uiterlijke vorm overbodig maakt.

Ach ja, het is gemakkelijk genoeg het zo te zeggen. Maar hoe kun je een schrijver, die zo diep denkt anders eren dan door met je eigen woorden, je eigen begrippen iets van die waarheid, van die werkelijkheid, van die begrippen samen te vlechten in een proza dat toch iets van het dwingende ritme heeft waarin deze schrijver excelleerde.

Wat ik wil doen, is niet een illusie oproepen, niet een spel spelen, u confronteren met uzelf zonder dat u het weet. Uw naam is Faustus en uw naam is Mefistofeles. U bent beiden. U bent licht en duister op wonderlijke wijze vermengd. U bent magisch vermogen en kunnen buiten alle grenzen en aardgebonden verwardheid saamgevoegd in één geheel.

De magie waarmee Goethe zijn werk begint, verandert langzamerhand. Het is alsof Faust zelf tot een alkahest wordt: het vat waarin het onedele metaal moet veranderen in goud. Wij verteren onszelf in ons leven. In ons streven tussen de sferen, in onze vlucht in de tijd binden wij ons keer op keer en toch bevatten wij in ons de kracht van het Eeuwige. Maar wat wij in ons dragen moet niet alleen bestaan, het moet beseft zijn. Het schijnbaar dode in ons moet tot leven komen. Het vergetene moet herrijzen en herleven in zijn ware betekenis. De angsten moeten worden als eigenschappen en de begeerten als wereldbeelden, die op de werkelijkheid kunnen worden toegepast en in hun werkelijke betekenis beseft.

Het is de magie van de alchemist: trap na trap verder zweven, verder zoeken, verder zwoegen, begrippen en filosofieën aaneenrijend en dan terug naar het laboratorium, werkend met de handen totdat de rug pijn doet, werken met je gedachten totdat het begrip eindelijk doordringt en zelf een kracht en een vuur wordt zo sterk, dat de veredeling van alle dingen daarin mogelijk wordt.

Ik denk dat Goethe, als hij mij nu zou horen, zou zeggen: al wat je zegt, hoezeer ook terecht, blijft toch een droom, een waan. Want de werkelijkheid van het bestaan is de verdeeldheid van je wezen, het zonder vrezes verdergaan verdeeld als je bent, totdat je erkent dat wat je bent geworden. En uit verdeeldheid voedende de kracht die in je leeft ten slotte het aanzijn geeft aan dat wat je aan strijd en pijn en zoeken en genieting eindelijk zult zijn, wanneer de tijd verdwijnt en blijft alleen het eeuwige rijk. Dit is geen imitatie van Goethe. Maar dat moet hij wel hebben gezegd op zijn manier met veel dwingender rijmen en klanken.

U wilt aan magie doen. Hoe vaak wil een mens dat niet? Maar hoe kun je aan magie doen, als ze niet in je leeft? Kun je aanleren hoe je dat moet doen? Kun je

dat doen bij de een of andere Meester of misschien met een bijna mechanische procedure die religieus je aan jezelf heet te onthullen volgens vast gevormde waarden en methoden? Kun je iets in jezelf waarmaken wat niet in je ligt? Magie leeft in u, zeker. Zo goed als in de wereld van de alchemist, zo goed als in de wereld van de bewuste. Maar al die dingen moet je in je wakker maken. Alleen een mens die zichzelf leert beseffen, kan de weg teneinde gaan. Hij kan - zoals Goethe zijn Faust- laat versmachten en oplossen en toch zichzelf worden - door het isolement komen tot de waarheid die gelijktijdig de bevrijding is.

Het is vreemd dat men een opera heeft gemaakt waartoe indirect dit werk de aanleiding was. Met schitterende baspartijen voor Mefisto en met een wonderlijk mooie juwelenaria waarbij iedereen door de klanken verrukt kan vergeten waar het eigenlijk om gaat. Een schouwspel met melodiek, dat is het geworden. Dat is wat leven meestal voor de mensen is: een schouwspel met muziek en misschien met wat atonale intermezzi. Maar is het niet veel meer? Leven is de cóntinuïteit van je bestaan. Leven is de macht waarin alles harmonie vindt.

Wij zijn begonnen met een vraag over de magie van het geluid. Maar wat is de magie van het geluid anders dan een harmonie in een tijdelijke eenheid? Een zodanige gerichtheid op één punt, één woord, één begrip dat je het andere tijdelijk vergeet. En als je dan tot jezelf komt, zeg je: ja, dat heb ik wel begrepen. Dat is mooi, dat is goed, daar heb ik niets tegen in te brengen. Want je hebt iets van jezelf teruggevonden in een spiegel van klanken. Je hebt in een poging om in klanken een harmonie te leggen iets teruggevonden misschien van je eigen harmonie, van je eigen denkbeelden. En geconfronteerd met een deel van jezelf zeg je tevreden: ja, zo zou het moeten zijn.

De achtergronden van de Faust een inwijdingsverhaal? Het kan zijn. De gang van een mens, die door de modder moet gaan voordat hij eindelijk gereinigd kan worden? Een soort verloren zoon? Het kan zijn. Maar misschien is het ook wel het verhaal van een mens, die zichzelf wil zijn. De droom van een mens, die niet tevreden kon zijn met de uiterlijkheden waarin hij leefde. De droom waarin hij zijn eigen persoon, zijn eigen probleem, zijn eigen gespletenheden heeft uitgebeeld aan de hand van een volksverhaal dat door reizende gezelschappen op kermissen werd uitgebeeld. Doktor Faustus, de man die zijn ziel aan de Duivel verkoopt. Maar hoe heet die Duivel? In dit geval Mefisto, maar hij kan net zo goed Plan '81 heten of het proletarisch ideaal of de enig ware kerk, de uitverkorenheid, de verlossing.

Onze duivel is datgene wat wij tot duivel maken. Onze demon is datgene waarop wij ons beroepen, terwijl wij gelijktijdig vrezen, indien het ooit waar zou worden. Onze duivel is het conflict tussen wat wij willen, wat wij moeten en wat wij zijn. Dat is onze demon. Wanneer wij die wekken, geeft hij ons vele mogelijkheden, dan voert hij ons door alle werelden heen. Maar één ding kan hij ons niet geven: onszelf. De enige die dat kan doen is het "ik".

God kan uitblussen wat hij heeft geschapen. Maar God beseffen kan het "ik" alleen, indien het "ik" zichzelf vindt en erkent als deel van de schepping en van de totaliteit. Dat heeft Goethe u voorgelegd en dat heb ik nogmaals, preludiërend op een enkele vraag u voorgelegd.

❖ *Is de reden waarom Faust kon ontsnappen aan het contract met de duivel, omdat hij van geen enkel moment ooit heeft kunnen zeggen: dit is het ogenblik, dat ik eeuwig zou willen vasthouden?*

Dit is in het verhaal ongeveer wel juist. Maar als we Goethe lezen, dan wordt duidelijk dat het eigenlijk nog meer is dan dat. Als je een ogenblik eeuwig wilt vasthouden, ben je er één mee; dan ben je niet meer jezelf, dan ben je het andere geworden. Misschien dat hel, verdoemenis, eigenlijk niets anders is dan dit: één-zijn met iets wat je niet bent; verlaten zijn door jezelf en daarom door je God.

Faust zegt nooit: dit moment zou eeuwig moeten duren. Of toch wel? Hij zegt het niet hardop. Want op het ogenblik, dat hij een keuze zou kunnen maken, is het moment voorbij, dan staat hij tegenover het geheel en niet alleen tegenover een enkel fragment van de werkelijkheid. Elke episode op zichzelf is afgerond. Maar als je haar dan beziet, zeg je: ik zou wel een deel ervan willen hebben, maar niet het geheel. Is dat bij u eigenlijk niet net zo? Er zijn veel dingen die u voor eeuwig zou willen vasthouden, maar dan zonder de consequenties, nietwaar?

Maar het geheel met zijn consequenties schiet altijd ergens tekort. Je droomt misschien dat je de ideale partner hebt gevonden. Dat ogenblik waarop je het ideaal voor het eerst beleeft, zou je willen vasthouden voor eeuwig. Maar daarin zit vast de gewoonte, de veranderingen en de consequenties ervan. En als je dan terugkijkt, dan kun je zeggen: het is goed geweest.

Maar zou je dan werkelijk eerlijk kunnen zeggen: ik zou nooit iets anders meer willen hebben? Ik geloof niet, dat er één mens is die dat kan zeggen. Ze zeggen het wel, maar ze kunnen het niet oprecht en eeuwig doen. Dat is ook het conflict dat ons bedreigt. Op het ogenblik, dat wij werkelijk helemaal vervlochten zouden zijn met één moment uit de tijd, inclusief al zijn consequenties voor onszelf en voor anderen, houdt de tijd op te bestaan. Als wij aan de tijd vasthouden, dan is dat meestal uit angst en niet uit werkelijke aanvaarding. Wij zien dat zo vaak als mensen overgaan. Ze zijn zo bang voor de dood dat ze de brandende pijn van het sterven zelf in een ongeluk of in een oorlog krampachtig proberen vast te houden en terug te draaien totdat ze in een droom weer hun weg vervolgen die eindeloos is geworden, omdat ze nooit zullen aankomen.

Wij zijn in het negatieve wel bereid te zeggen: dit nooit; of: die gevolgen kan ik niet aanvaarden, laat nu het leven stilstaan. Maar als het gaat om het positieve, om de noodzaak tot beleven, dan gaan we verder en verder. Zeggen ze niet zo mooi: "Het gras is groener aan de andere kant van de heuvel. Achter de horizon is de wereld schoner, schijnt de zon feller en heerlijker dan hier." Dat ligt in ons ingebouwd. Wij moeten verder gaan. Als Faustus op zijn manier telkens weer verder wil en toch niet zegt; laat mij hier rusten, dan beantwoordt hij alleen maar aan datgene wat in alle mensen is ingeschapen. Het is daardoor dat hij ergens onaantastbaar is. Zoals de mens onaantastbaar is omdat hij verder wil, omdat hij meer licht, meer wijsheid, meer begrip, meer kracht, meer beleven, meer bezit, meer eenheid met de kosmos verlangt, zelfs als hij het voor zichzelf niet kan omschrijven. Daarom is een eeuwige verdoemenis voor de mens haast niet denkbaar, zelfs indien er een eeuwige duister bestaat. Want men vlucht zelfs voor dat waarin men gevluht is. Men probeert zelfs iets te ontkennen waarvan men weet dat men zelf tot aanzijn heeft gebracht. Dat is menselijk.

Pas wanneer de delen in ons verenigd zijn tot één eenheid, wanneer ons wezen werkelijk en bewust alle werelden en sferen, samengevat in het hoogste beleven van het licht, samenbundelt met de erkenning van het diepste duister, dan zijn we ontsnapt aan de kringloop van het bestaan, dan hebben wij de waarheid gevonden, dan kennen wij Nirwana, zoals sommigen zeggen, of de rust van de hemel, zoals anderen zeggen.

Ik geloof, dat het duidelijk is dat wij allemaal dromen terwijl wij leven en dat wij daarom verder moeten leven, totdat wij leren niet meer te dromen maar te zijn.

❖ *Kunt u nog iets zeggen over de symboliek van Des Pudels Kern?*

De symboliek van des Pudels Kern is eigenlijk terug te vinden in het oude geloof aan de Familiaris: het dier dat als demon in een dierlijk kenbare vorm de dienaar van de mens is en gelijktijdig a.h.w. een tussenschakel, een ontvanger-zender tussen de mens en het rijk der demonen is.

Iets wat wij in de heksenwereld terugvinden. Wanneer het dier (de zwarte hond) voor het eerst verschijnt, wordt Faust er wel door gebiologeerd, maar hij vergeet het. Als wij met het duistere worden geconfronteerd, dan zal dat heel vaak een kenbare vorm hebben, maar we gaan eraan voorbij. Wij zien het eenvoudig niet of we hebben een mooie theorie waardoor het toch wel kan worden ingepast. Wij dringen niet door tot de kern van de zaak, maar wij houden ons bezig met het verschijnsel of we gaan eraan voorbij.

Wanneer Faust dus met de poedel wordt geconfronteerd, dan staat hij tegenover de Familiaris, de geest die als gezelschap wil optreden, maar die niet de vrijheid heeft om zichzelf te zijn. Hij moet aan de dierlijke wetten gehoorzamen om zo zich te kunnen uiten. (Zie b.v. Jezus die de demon (Legio) uitdrijft in de kudde zwijnen.) Het is het idee dat de demonische geest of de demon gebonden kan worden aan het lichaam van een dier, maar dan ook gebonden is aan de mogelijkheden van het dier zonder daarom zijn demonische eigenschappen te verliezen.

Dat is hier eigenlijk een teruggrijpen naar allerlei zaken uit het oude heksengeloof. Als u zich ooit bezighoudt met de heksenvervolging, dan zult u daarin onnoemelijk veel voorbeelden vinden van Familiares. Er zijn zelfs heksen bij. Een Schotse heks wordt ervan beschuldigd dat ze er liefst zeven heeft; namelijk twee honden, vier katten en een witte rat. De kern is eigenlijk., dat de mens in zijn onvermogen om het kwade te herkennen probeert het te binden in de vormen van de materie, maar door zijn verdeeldheid ertoe komt de demon uit zijn wetgebondenheid van een stoffelijk bestaan te bevrijden en zo in staat te stellen in zijn eigen gestalte op te treden. Het behoort dus gewoon bij het heksengeloof.

BESLUIT

U kunt misschien terecht zeggen dat ik te weinig heb gereageerd op Faust zoals Goethe die geschreven heeft. Ik heb praktisch niets geciteerd. Ik ben voorbijgegaan aan de opbouw en samenhang van het verhaal in zoverre dit niet noodzakelijk was om even in een korte inhoud het verloop duidelijk te maken. Ik heb zelfs betrekkelijk weinig aandacht besteed aan de vele parallellen die er te trekken zijn. Parallellen b.v. tussen de gebeurtenissen in de kluizenaarshut en die in de studeerkamer. De invloeden, die op een gegeven ogenblik optreden, wanneer Faust de stad in gaat en datgene wat er gebeurt, wanneer hij aan het hof van een vorst is. Feiten die allemaal hun eigen betekenis hebben, ongetwijfeld. Die parallellen zijn er alleen om een vergelijking mogelijk te maken, om ontwikkelingen aan te duiden. Maar het gaat over de achtergronden van de Faust. Laat ons die achtergronden dan nog kort samenvatten.

Een oude volkslegende. Een man met zeer veel magische, zeer veel esoterische kennis en ongetwijfeld ook veel kennis die tegenwoordig zou behoren tot verschillende geheime genootschappen.

Een man die gevangen zit in het keurslijf van ambt en onderlinge beleefdheid en zich daaruit niet, helemaal kan losmaken. Een man die zijn dromen neerschrijft in boeken, vaak vol kleurig sentiment. Het is deze man die de Faust ontwerpt. Deze man die zijn eigen gespletenheid, maar ook zijn kennis van de magie, zijn kennis van de esoterie, kortom, zijn kennis van de totale ontwikkeling van de mens tracht weer te geven in een verhaal, dat uitmunt door schoon taalgebruik en een perfecte plotontwikkeling. Dit woordenrijke geheel is niets anders, meen ik, dan de weemoed waarmee de schrijver inwijding en bewustwording benadert. Ik heb getracht daarop de nadruk te leggen. Nadruk op die dingen die voor u belangrijk zijn.

Ik heb u een achtergrond willen geven waartegen het geheel van alle verzen en ontwikkelingen van de Faust, zoals Goethe deze heeft neergeschreven, moeten worden gezien. Een reliëf waarin je in het wezen ervan kunt doordringen, waardoor bepaalde schijnbare woordspelingen opeens een magisch geheim worden, waardoor bepaalde gangen opeens méér zijn dan alleen maar een wisseling van scène en decor, maar in feite een aanduiding van een verandering van innerlijke processen. Ik heb getracht die achtergrond te geven, want dat was mijn onderwerp.

Ik heb geprobeerd mijn taalgebruik althans enigszins aan het onderwerp aan te passen. ik ben mij ervan bewust dat in mijn proza en zelfs met mijn korte pogingen om dichterlijk te zijn, ik zeker niet deze grote dichter heb kunnen benaderen. Maar ik heb iets willen uitstralen van de sfeer die hij oproept. Iets willen geven van de kracht, die achter het werk schuilt waardoor hij bij de meeste mensen nog het meest bekend is geworden.

Ik heb u willen bevrijden van het schone schouwspel en klankbeeld van de opera om terug te keren naar de geestelijke strijd en waarheid van het eigenlijke werk. Ik heb u duidelijk willen maken hoe een stuk, dat opgevoerd wordt door potsenmakers met kerkelijke goedkeuring en dat later zelfs in een soort poppenkast wordt gespeeld, de basis kan zijn voor een uiteenzetting waarin zeker hoge geestelijke, morele en andere waarden duidelijk naar voren komen. Alles kan het begin zijn van een bewustwording. Maar elk begin vereist een consequent verder leven en zoeken tot het eeuwige antwoord in het "ik" zelf wordt gevonden. Dat heb ik u willen geven.

Ik hoop, dat ik u met deze uiteenzetting en mijn beantwoording van uw vragen - hoe summier ook - niet heb teleurgesteld. Is dat toch het geval, Goethe's Faust is in elke bibliotheek te vinden en waarschijnlijk in elke goede boekhandel ook nog wel te koop. Verdiep u erin en probeer dan uw eigen waarde terug te vinden in dat wat de dichter heeft uitgebeeld.